

Primljen 24. 02. 2006.

PRIKAZ RJEČNIKA WIESŁAWA BORYŚA: SŁOWNIK ETYMOLOGICZNY JĘZYKA POLSKIEGO

*Marek-Mladen Stanojević **

Wiesław Boryś

Słownik etymologiczny języka polskiego

Wydawnictwo literackie Kraków 2005, 861 str.

Etimološki rječnik je ona vrsta rječnika koja ne izlazi često stoga što je potreba za tom vrstom rječnika znatno manja od ostalih npr. jednojezičnih i dvojezičnih rječnika, a i zato što je priprema takvog rječnika naporna i dugotrajna, te zahtijeva temeljito poznavanje povijesti pojedinih jezika i njihovih kontakata s drugim jezicima. Postoje najmanje dva razloga zbog kojih se etimološki rječnik ne koristi u onoj mjeri koliko se koriste npr. dvojezični rječnici.

Prvo, kad posežemo za dvojezičnim rječnikom, tražimo ono što nam je trenutno potrebno, a to je značenje riječi bez kojeg se ne možemo sporazumjeti. U opsežnijem jednojezičnom rječniku, malo pomniji korisnik će naći informaciju o porijeklu riječi, ali se za tom vrstom informacija rijetko poseže. Etimološki rječnik je namijenjen znalcima i zalazi dublje u analizu porijekla riječi, prateći povijesni

slijed njezina nastajanja, što je za običnog korisnika suvišno. Za «običnog» korisnika porijeklo riječi je zanimljivost i usputna informacija, koja može poslužiti i kao anegdota, ali on nema interesa za daljnje istraživanje samog porijekla.

Drugo, iako se leksičko značenje riječi mijenja, njihovo se jednom utvrđeno porijeklo može mijenjati jedino kad se dođe do nekih novih znanstvenih otkrića ili kada se uslijed znanstvene rasprave obori pretpostavka o prethodno utvrđenom porijeklu. U tom je smislu aktualnost etimoloških rječnika razmjerno dugotrajna, a u njima riječi kao da ne stare. Zanimljivo je da se u novijim etimološkim rječnicima sve češće pojavljuju novije riječi, posuđenice ili riječi tek preuzete iz drugoga jezika. Porijeklo tih riječi, osobito kada se radi o nejasnom porijeklu ili dvostrukom posuđivanju, budi veliko zanimanje.

Sljedeći je problem uvrštavanje riječi

* Marek-Mladen Stanojević, e-mail: mars794@wp.pl

u etimološki rječnik. Baveći se poviješću jezika etimolog se često ne može oduprijeti želji prikaza riječi koje se više ne rabe i koje se samo katkada mogu naći u frazeologiji ili u jeziku starijih ljudi. Katkad se dogodi da neka riječ izumre u standardnom jeziku, ali je još uvijek sačuvana negdje u dijalektu kojim govori mala skupina ljudi. Moglo bi se reći da se upravo tu stvara tzv. granica između „starosti” i „novosti” riječi ili njezinih oblika.

Osnovni oblik riječi u etimološkom rječniku su obično riječi bez padeža i glagolskih oblika. Naravno da se u rječnik ne mogu uvrstiti sve riječi jer je to zasigurno nemoguće, pogotovo kada se sastavlja rječnik poljskoga ili nekog drugog jezika s dugom tradicijom, tako da se u obzir uzima samo onaj najvažniji, odnosno najkorišteniji, ali i najzanimljiviji korpus. Takav korpus je relativno postojan i ne mijenja se, za razliku npr. od korpusa rječnika suvremenog jezika u kojemu brže dolazi do promjena.

Etimološki rječnici osim znanstvene vrijednosti uče nas o porijeklu i identitetu nekoga jezika te o identitetu pojedinoga naroda i kulture. Pomoću etimološkog rječnika možemo vidjeti koliko su oblici nekih riječi dvaju ili više jezika bili i ostali različiti odnosno bliski. Etimološki nam rječnik može pomoći u odgovorima na pitanja kojim su i kakvim jezikom govorili naši stari. Je li to bio isti jezik kojim se i danas služimo ili se promijenio, te prije svega odakle neka riječ ili njezin oblik potječe i kojim je putem ušla u jezik. Mogli bismo reći kako etimološki rječnik sadrži znatan dio povijesti jezika.

Sve to ne pogoduje čestom izdavanju etimoloških rječnika. Izdaju se rijetko uz prethodni mukotrpan, ustrajan i

dugotrajan rad obično jednog autora, što je simptomatično, a njihovo pojavljivanje u tisku obično prati velika pozornost lingvističke sredine.

U Poljskoj je prošle godine (2005.) izdan rječnik *Słownik etymologiczny języka polskiego* autora Wiesława Borysia, profesora na Jagiellonskom sveučilištu. Rječnik sadrži 4600 natuknica osnovnog korpusa poljskog jezika. Natuknice su poredane abecednim redom. Od 17. do 760. stranice etimološki je obrađena svaka jedinica. U svakom rječničkom članku uz značenje i porijeklo pojavljuje se i podatak od kada se riječ upotrebljava te u nekim slučajevima autor prikazuje kako ona glasi u pojedinim dijalektima. Ako uzmemo u obzir da je W. Boryś poznati „kašubolog”, nije čudno što se u rječniku često kao ilustracija nalaze riječi iz kašupskog jezika, što doprinosi usporedbi povezanosti kašupskoga s poljskim. Navedeni su i jezici koji su utjecali na današnji oblik i značenje riječi u poljskome jeziku. Ovaj je rječnik zapravo sljednik poljske etimološke tradicije iako je, kao što će se vidjeti, etimološka leksikografija u povijesti poljske lingvistike nailazila na mnoge poteškoće.

Prvi etimološki rječnik u Poljskoj izašao je 1927. godine, a sastavio ga je Aleksander Brückner, jezikoslovac i profesor na Katedri za slavensku filologiju u Berlinu. On je otkrio prvo izdanje *Propovijedi Svetog Križa (Kazania świętokrzyskie)* proučavajući razne srednjovjekovne rukopise. Bavio se i slavenskom onomastikom, tumačeći porijeklo slavenskih vlastitih imena i imena plemena. Među ostalim, bavio se i litavskim jezikom. Njegov je etimološki rječnik doživio više izdanja. Rječnik

W. Boryśa, iako po obimu znatno skromniji, možemo usporediti s hrvatskim etimološkim rječnikom Petra Skoka. Sljedeći poljski etimološki rječnik koji je nastao kao rezultat istraživanja i usporedbe poljskog jezika, ali i ostalih slavenskih jezika i indoeuropskih jezika rječnik je Franciszeka Sławskog, dugogodišnjeg profesora na Jagiellonskom sveučilištu. Svesci toga rječnika pod naslovom *Słownik etymologiczny języka polskiego* izlazili su u razdoblju od 1952.–1982., no nažalost nije bio dovršen, završivši na slovu *Ł*. Andrzej Bańkowski je 2000. godine izdao rječnik pod naslovom *Słownik etymologiczny języka polskiego* koji se sastoji od dva sveska te, kao i njegov prethodnik, nije dovršen. Kao prvi potpuni etimološki rječnik poljskog jezika (osim Brücknerovog), možemo smatrati rječnik pod naslovom *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego* autorice Krystyne Długosz-Kurczabowe, izdan 2003. godine. Taj rječnik sadrži malo više od osnovnog vokabulara u poljskom jeziku, uz suvremene natuknice bez obrade. S obzirom da su svi navedeni etimološki rječnici nastajali uglavnom s nedostatcima tehničke prirode, u Poljskoj je postojala potreba za još jednim etimološkim rječnikom koji bi obuhvatio osnovni vokabular te bi poslužio za svakodnevnu uporabu pretežito stručnoj, a manje široj javnosti.

Upravo takav je ovdje prikazani Boryšov rječnik jer je namijenjen i stručnjacima i široj javnosti. Za stručnjake će biti koristan jer je za razliku od dosadašnjih etimoloških rječnika obnovljen leksikografski, a zbog svoje potpunosti, sažetosti, jasnoće, konzistentnosti i jednostavnosti, prihvatljiv je za svakoga.

«Običan» korisnik možda neće toliko posezati za njim koliko etimolog, ali će u njemu zasigurno naći zanimljive, a možda i korisne informacije o porijeklu neke riječi.

Usporedimo li Brücknerov sa Boryšovim rječnikom, vidjet ćemo na primjeru da se, osim u vremenskom razmaku u kojem su izašli, ovi rječnici razlikuju u nekim elementima kao što su način obrade rječničkog članka te odabir riječi.

A. Brückner (Wiedza Powszechna, Warszawa, sedmo izdanje, 1996. str. 31)

„*błąd*, *błądzić*, do tego *błąkać się* (jak *brukać* do *brud*, *puskać* do *puścić*); złożenia z *za-*, *po-*; *błądny*, *błądliwy*, *obłąd*. My mamy ten pień tylko z samogłoską *o* (*blond-*), ale cerk. ma go jeszcze z *e*: *błęda*, *błęsti*, ‘błądzić’, i o ‘nierządzie’, stąd ruskie *blad* (por.wyż. *bledzin syn*); *blesti* u Serbów, Słoweńców, Czechów, ‘pleść od rzeczy’ (u nas narzeczowe *błądzieć?*). I *błąd* prasłowo: cerk. *błąd*, o ‘nierządzie’ (powszechnie *bludnica*, ‘nierządnicza’; *bludni sin*, ‘marnotrawny’, serbskie; rusk. *ubljudok*, ‘bękart’, z *j* wsuniętem, jak często). Prasłowo; niem. *blind*, ‘ślepy’, *blenden*, ‘oślepiac’, *Blending*, ‘mieszaniec’, ang. *blunder*, ‘błąd, błądzić’; lit. *blandytis*, ‘spuszczac oczy’, *blindo*, ‘pociemniało (woda się zmaciła)’, *pryblindē* i *prieblanda*, ‘zmierch’, *blendzin*, ‘śnieg’, *blandas*, ‘śniegoczek’, ‘pochmurna pogoda’, *blandus*, ‘mętny’ (i o ‘zaprawianiu mąką’, jak słowień. *obloda* i *obloja*, o ‘paszy, zaprawianej mąką’). Por. *obląkanieć*.”

W. Boryś (str. 31)

„*błąd* od XV w. ‘pomyłka’, ‘postępek, działanie przynoszące komuś złe skutki’, przest. ‘mylne, fałszywe mniemanie o czymś’. Ogsł.: cz. *blud*

‘błędne mniemanie, błąd, omyłka; herezja’, *bloud* ‘narwaniec, dureń, głupstwo’, r. dial. *blud* ‘błąkanie się, błądzenie’, scs. *blQdъ* ‘niewłaściwie, mylić się’(zob. *blądzić*), z właściwą takim archaicznym rzecz. alternacją samogłoski rdzennej *e⇒ *Q.”

biblioteci.

Iz ovog se primjera vidi da se rječnici razlikuju načinom obrade rječničkog članka. Kod Brücknera je prisutan «pripovjedački» način o porijeklu riječi, pa su stoga i neki rječnički članci podulji. Dakako, duljina rječničkog članka ovisi o tome kolika je povijest pojedine riječi. Kod Boryśa vidimo kratku formu rječničkog članka, odnosno u njemu su sadržane samo one osnovne informacije potrebne kako bi se korisnik mogao bolje orijentirati. Osim po strukturi rječničkoga članka, ova se dva rječnika razlikuju i po korpusu. Brücknerov rječnik sadrži one riječi koje su u vrijeme Brücknera bile već zastarjele pa se neke od takvih riječi u rječniku W. Boryśa ne nalaze. To su na primjer riječi: *abentajer*, *cajg*, *da*, *facelet*. Međutim, tu su i riječi kojih u Brücknerovom rječniku nema, a koje se nalaze u Boryśovom rječniku kao na primjer: *gacić*, *hafika*, *ile*, *jabłoń*, *kahuza* čije je porijeklo zanimljivo svakome Poljaku.

Polonistima, etimolozima i svima koje zanima povijest riječi, Boryśov rječnik može poslužiti kao dobar temelj za daljnja istraživanja porijekla riječi poljskoga jezika. Ostalima će rječnik utažiti radoznalost prikazivanjem puta nekih riječi od starijih do suvremenih oblika. Rječnik je napisan jednostavno i razumljivo, što se može vidjeti iz gore navedenih primjera i svakako zaslužuje da se nađe na policama ne samo javnih knjižnica, nego i u kućnoj